

OKTATÁSI CSODA A TÁVOLI JAPÁNBAN

DEÁK DOROTTYA
PhD-hallgató, ELTE TáTK

STEVE R. ENTRICH: *Shadow Education and Social Inequalities in Japan: Evolving Patterns and Conceptual Implications*. Cham, 2018. Springer. xxv + 309 p. ISBN 978-3-319-69119-0 (eBook)

A kiegészítő oktatás létjogosultságának egyik általános oka a világon mindenütt a tanulók gyenge iskolai teljesítménye, a formális iskolai rendszer hiányosságai, alacsony színvonala, az innovatív és hatékony tanítási módszerek hiánya, vagyis amikor az állami oktatási rendszer nem készíti fel kellően a diákokat a kimeneteli és felvételi követelményekre. Ha a szülők és tanulók igényei és szubjektív elvárásai nem teljesülnek, teret nyer az iskolán kívüli kiegészítő oktatási forma. Egy jól fejlett árnyékképzési rendszer tükrözi az árnyéket vető formális oktatási rendszer hiányosságait. Annak ellenére, hogy az árnyékképzés világméretű növekedése hasonló okokon alapszik a legtöbb országban, az egyes nemzeti rendszerek intenzitása és funkcionális sokfélesége továbbra is nagyon függhet a nemzeti sajátosságoktól.

A japán oktatásról kétféle kép terjedt el Nyugaton. A japán iskolai rendszert több alkalommal dicsérik (az ILSA, PISA, OECD stb. adatok alapján) a magas tanulmányi eredmények és az esélyegyenlőség miatt, sokan viszont azt emelik ki, hogy a japán állami iskola túlságosan merev, egységes, „vizsgapoklot” teremt a diákok számára, nem véletlen, hogy a magániskolákban tanulók aránya nemzetközi

összehasonlításban kiemelkedően magas Japánban.¹

Steve R. Entrich könyve a japán árnyékképzés és a társadalmi egyenlőtlenség kapcsolatáról arra kíván választ adni, hogy a japán árnyékképzés segíti-e a tanulók hátrányos helyzetének csökkentését (ez többek közt magyarázhatná a nemzetközi méréseken elért előkelő helyezéseket), vagy a Japánban tapasztalt árnyékképzéstől való függőség elkerülhetetlenül hozzájárul az oktatási és társadalmi egyenlőtlenségek újratemelődéhez. A könyv empirikus bizonyítékokat kíván nyújtani az árnyékképzés nemzetspecifikus jellemzőinek bemutatása mellett a képzésekhez való hozzáférés következményeiről, a jelenlegi rendszer fenntarthatóságáról és a piac oktatási és társadalmi egyenlőtlenségre vonatkozó lehetséges változásairól.

A könyv három elkülönülő részből, ezen belül tíz fejezetből áll. Az első fejezet egy általános bevezetés, a következő három pedig betekintést nyújt a japán árnyékképzés (juku) működésébe, illetve

¹ Ennek oka lehet az is, hogy a japán családok sokkal alacsonyabb adót fizetnek szemben például Németországgal, ahol viszont a formális oktatásban a diákok mentesülnek a tandíjak alól, emellett a német magániskolák száma elhanyagolható. A japán oktatás, főleg az árnyékképzés magas költségei ennek fényében természetesen, legalábbis megfizethetőnek tűnnek.

ismerteti az árnyékoktatás és a társadalmi egyenlőtlenség kapcsolatát vizsgáló kutatások módszertanát és az azok alapjául szolgáló elméleteket. Az 5–8. fejezet különböző dimenziók mentén vizsgálja a formális és a hozzá kapcsolódó árnyékoktatás társadalmi egyenlőtlenséget alakító hatásait. A 9. fejezet az empirikus rész megállapításait összegzi, és az eredmények alapján vitaindító gondolatokat vet fel egy hatékonyabb és egyenlőbb oktatási rendszer kialakításához. A 10. és egyben utolsó fejezet a japán oktatás közelmúltban lezajló változásairól szól, melyek akár jelentősen befolyásolhatják a japán oktatás és a társadalom rétegződésének mára kialakult kapcsolatát.

A *gakureki shakai* kifejezés azt a rendkívül fontos szerepet írja körül, amelyet a japán emberek az oktatásnak tulajdonítanak. A társadalmi státuszt Japánban sokkal inkább meghatározzák a tanulmányi eredmények és az iskolai végzettség, mint a foglalkozási létrán elfoglalt hely. A közép- és felsőfokú végzettségek magas társadalmi megítélése és az ebből kialakuló felvételi vizsgarendszer olyan kiélezett versenyhelyzetet hozott magával a japán oktatásba, amely megmutatkozik a kiegészítő magánórák iránti nagyfokú igényben, kialakítva ezzel az árnyékoktatás, a *juku* ipar rendszerét. A *juku* a normál iskolai rendszer tökéletes árnyékává vált. Vizsgálatok megmutatták, hogy az árnyékképzés sokkal több, mint egyszerű segítségnyújtás a házi feladatok megoldásában vagy felkészítés a felvételi vizsgára. Japánban az árnyékoktatástól való nagy függőséget részben a *gakureki shakaira* visszavezethető intenzív oktatási verseny és az állami iskolai rendszer hiányosságai tartják életben.

A nívós középiskolákba és egyetemekre való bejutás miatti kiélezett versenyhelyzetet és a kimondottan nehéznek számító felvételi és egyetemi vizsgát a japánok önmagában nem tartják rossznak, inkább

egy karakterépítő tanulási folyamatnak tekintik, amely az iskolákból kikerülő elhatározott, szorgalmas és önfeláldozó munkavállalók által biztosítja az ország gazdaságát és versenyképességét.

A japán *juku* mérete és funkciói szempontjából jelentősen eltér a nyugati kiegészítő oktatási rendszerektől. Az árnyékoktatás, bár szervesen kapcsolódik a formális oktatáshoz, mégsem része a közoktatásnak. Ha az árnyékképzést az oktatási rendszer részeként kezelnék, a politikai vezetőknek a szerzők szerint szembesülniük kellene a formális oktatás hiányosságaival. Vállalati státusuk miatt a *juku* intézmények hivatalosan nem számítanak iskolának, ezért nem is az oktatási, hanem a gazdasági minisztérium felügyeli a működésüket. Míg a formális oktatási rendszer stagnál, sőt összeomlóban van az elöregedő társadalomból fakadó problémák miatt, a kiegészítő iskolai rendszer ezzel ellentétes tendenciát mutat, sőt virágzik.

Ma Japánban egy, az amerikai modellt követő, egalitárius, egységes rendszerű iskolai rendszer működik. A kötelező oktatás része a hatéves általános iskola (*shōgakkō*), majd a hároméves kötelező középiskola (*chūgakkō*). Erre épül rá egy hároméves, nem kötelező középiskola (*kōtōgakkō*), melynek két formája létezik: szakmai (*senmongakko*), illetve tudományos (*futsūka*) középiskola. A tanulók csak ezután mehetnek a felsőoktatásba. A japán egyetemek számottevő része magántulajdonú intézmény (a 770 egyetemből 601), kiemelkedően magas tandíjjal. Ebből adódóan a kisszámú állami egyetemekre viszont erős a túljelentkezés.

Az egyetemi tanulmányok megkezdése egységes felvételi vizsgához kötött. Az árnyékoktatási ágazat egyik húzóereje nem véletlenül a felvételi vizsgára való felkészítés, ami versenyelőnyhöz juttatja azokat a diákokat, akiknek családjá anyagiilag biztosítani tudja a *juku* oktatás költsége-

it. A kötelező állami iskolai rendszerrel szembeni egyik alapvető elvárás ugyan az esélyegyenlőség biztosítása, de hogy ez nem sokkal több egy ideális elképzelésnél, jól mutatja, mennyire nélkülözhetetlenné vált az árnyékoktatás a diákok (és a szülők) számára.

Az árnyékoktatás legfontosabb kutatási dimenzióinak megragadására és az oktatási reformok következményeinek tisztázására külön elméleti keretet dolgoztak ki, ez az ún. *Shadow–Education–Inequality–Impact Frame* (árnyék–oktatás–egyenlőtlenség hatás; a továbbiakban: SEII). A SEII keretében felvázolt négy dimenzió (hozzáférés, hatások, fenntarthatóság és változások) vizsgálata képezte a könyvben részletezett kutatás alapját. A könyv első része azt a három elméleti keretet vázolja fel, amely mentén vizsgálható az árnyékoktatásnak az oktatási és társadalmi egyenlőtlenségekre gyakorolt hatása. A három elmélet a racionális választáselmélet, a befektetési elmélet (*Shadow Education Investment Theory*), valamint a neoinstitucionalista elmélet. Az elméletek hasonlósága, hogy az árnyékoktatásra mindegyik előrelátó egyének ésszerű, költség–haszon szempontokon alapuló beruházásaként tekint.

Az ötödik fejezet a hozzáférési dimenziót elemzi. A fejezet alapvető kérdése, hogy az oktatás és társadalmi egyenlőtlenségek kapcsolatát mennyiben befolyásolja a családtagok döntése. A racionális választáselméleten és a befektetési elméleten nyugvó kutatások általában azt mutatják, hogy a társadalmi-gazdasági háttér és a szülők (különösen az anyák) oktatási törekvései erősen befolyásolják az árnyékoktatásban való részvételt. Utóbbi nagymértékben függ az iskolák színvonalától és a diákok társadalmi-gazdasági helyzetétől is. Hozzá kell tenni, hogy a juku levelező tanfolyamain nagy számban tanulnak alacsonyabb státuszú családokban élő tanulók.

A hatodik fejezet az árnyékoktatás hatásait vizsgálja, kiemelt figyelmet fordítva arra, hogy a juku hasznosnak bizonyul-e a hátrányos családi háttérrel rendelkező tanulók számára. A kutatás eredményei szerint igen, az árnyékoktatás minden társadalmi réteg számára előnyökkel jár. A gazdasági háttér alapján elkülöníthető családok azonban nagyon eltérő befektetési stratégiát folytatnak. Az árnyékoktatásból származó haszon erősen függ a tanfolyamok hosszától, típusától és a tanulás céljától. A felvételi vizsgákra összpontosító hosszú távú juku osztályok a leghatékonyabbak a magas presztízsű iskolákba jutás szempontjából, de ezeket – a magas tandíj miatt – többnyire csak a tehetősebb családok engedhetik meg maguknak. A hátrányosabb helyzetű diákok számára inkább a rövidebb kurzusok maradnak, de még ezek is hasznosak a társadalmi mobilitás elősegítésében. Az eredmények alapján általánosságban elmondható, hogy a japán juku iparág megfelelő oktatást biztosít az eltérő társadalmi helyzetű családok számára, beleértve a hátrányos helyzetű családból származó tanulókat is, és magyarázhatja a reziliens tanulók magas arányát Japánban.

A hetedik fejezet az árnyékpiac fenntarthatóságára koncentrál. A fő kérdés itt az, hogy Japánban az árnyékképzéstől való folyamatos és magas függőség valóban az iskolai végzettségek magas társadalmi presztízsének következménye-e, illetve a hátrányos helyzetű tanulók mennyiben részesülnek ebből az oktatási formából. Úgy tűnik, hogy az árnyékoktatás nemcsak a magasabb státuszú családok versenyelőnyét biztosítja, de az alacsonyabb státuszú és az oktatásba befektető családok gyermekeinek társadalmi mobilitását is elősegíti – a juku számukra jóformán kötelező beruházás. A közelmúlt oktatási reformjai és a hagyományos állami iskolák körüli problémák növelték a japán szülők

bizonytalansági érzését. A változó társadalmi és oktatási körülmények miatt a családok számára nagyon nehéz pontosan felmérni, vajon azok a tanulmányok, tanulási utak, amelyek korábban biztosították oktatási céljaik elérését, változatlanul elegendők-e. Az alacsony születési ráta és csökkenő tanulói létszám ellenére emiatt továbbra is kiemelkedően magas az árnyékotatásban részt vevő diákok aránya, függetlenül attól, hogy sok család számára nem tisztázott, hogy az általános oktatáshoz kapcsolódó költségek és a jukuba való beruházások valóban megtérülnek-e.

A nyolcadik fejezet a formális oktatást érintő reformok következtében átalakult árnyékképzési ipar változásaival foglalkozik. A 1990-es évek óta fennálló kedvezőtlen körülmények (mint pl. a gyermekszámcsökkenés) ellenére a japán kiegészítő oktatási piac továbbra is stabilan erős és sikeres. A csökkenő tanulói létszám, az általános iskolai rendszer megújulása és a családok megváltozott oktatási igényei miatt az eredeti juku iskolák kibővítették a kínálatukat. A juku iskolák egyre inkább olyan feladatokat látnak el, amelyek kívül esnek a korábbi hatáskörükön (pl. gondozás, tanácsadás).

Az eredmények alapján a japán árnyékotatás eszköze lehet a társadalmi egyenlőtlenség csökkentésének – de csak bizonyos feltételek mellett. A hátrányos helyzetű családoknak ambiciózus célokot kell kitűzniük gyermekeik oktatásával kapcsolatban, és fel kell ismerniük a számukra elérhető alacsonyabb költségvetésű, esetleg tandíjmentes, rövid távú és levelező képzésekben rejlő lehetőségeket, különösen az iskolaszintek közötti átmeneti időszakok előtt. Az eredmények tükrében két

megoldás lehet hatékony az egyenlőtlenségek csökkentésére: vagy megszüntetik az árnyékképzés iránti igényt, vagy biztosítják az alacsonyabb társadalmi-gazdasági háttérrel rendelkező családok számára az egyenlő hozzáférést az árnyékképzési szolgáltatásokhoz (a családok pedig jobban élnek a már most meglévő lehetőségekkel). Az első megoldás hatékonyabbnak bizonyulhat az egyenlőtlenség csökkentésében, ennek ellenére pusztán az árnyékotatás betiltása nem feltétlenül vezet a juku típusú ipar eltűnéséhez, ahogy azt Dél-Korea 1980-as évekbeli kudarcba fulladt jukumegszüntetési kísérlete is mutatja.² A második lehetőség megvalósítása kivitelezhetőbbnek tűnik, bár a nemzetközi példák, mint az Egyesült Államok utalványos rendszere, magával hozzák a szegény és megbélyegzés érzetét: sok család nem is vesz részt a számukra biztosított kiegészítő oktatásban.

Összegezve, a közelmúltbeli japán oktatási reformok és piaci változások miatt a japán tanulók/szülők továbbra is nagyban függenek a juku ipartól. A formális oktatás hiányosságai és a tanulók megnövekedett igényei tovább növelik az árnyékotatás fontosságát, hiszen az bizonyíthatóan pozitívan befolyásolja a családok jóllétét, a tanulók személyes és oktatási fejlődését, karrierlehetőségeit. Ráadásul számos alternatív megoldást dolgoztak ki annak érdekében, hogy a hátrányos helyzetű családok is minél többet profitálhassanak az árnyékotatásba való beruházásokból.

² A dél-koreai politikai vezetők elismerték a juku jelentőségét az oktatásban, így a korábbi betiltás helyett olyan stratégiát próbálnak kialakítani, amellyel ellensúlyozhatják az árnyékotatás negatív hatásait.